

BARTA BOLDISÁR

A SZÜCSMESTER KRÓNIKAÍRÓ
ÉS DEBRECENI FŐBÍRÓ
1623—1689.

ÍRTA:
Dr. ZOLTAI LAJOS
NYUG. MÚZEUMIGAZGATÓ.

KÜLÖNLENYOMAT A PAP KÁROLY—EMLÉKKÖNYVBŐL.

DEBRECEN,
1939.

Lehotay nyomda,

REV'2010

Barta Boldisár,¹⁾ Debrecen XVII-ik századbeli krónikása.

I. Előjáró beszéd.

Szücs István „Debrecen város történelme“ című nagy művének bevezető részében írja ezt: „Debrecen város előjárói nem csak a tudományok kezelőit és a közművelődés közegeit pártollák folytonosan, hanem a város bel- és kültársadalmában koronként derék tudósok, írók, jeles törvénytudók, művészet-kedvelők, régiség-búvárok is helyet foglaltak.“²⁾ Állítása bizonyágára fel is sorol egy csomó nevet, szenátus és hites közösségekbeli polgárokat, akik a XVII. század közepétől fogva éltek a múlt század második harmadáig terjedő időben. Valamennyien a debreceni és így a magyar művelődéstörténetből is ösmert, a késői nemzedékek megbecsülésére, hálás emlékeztetere érdemes férfiak.³⁾

Elől áll a névsorban *Barta Boldisár*. Első a debreceni történetírók között is, úgy amiként az antik világ történetírásában Herodotosz az uttörő. Ami székebb hazánkban Barta Boldisár foglalta először írásba és nyomtatta ki a közvetlenül előtte eltelt száz esztendőnek debreceni eseményeit, bővebben saját korának szörnyű megpróbáltatásokkal, szenvedésekkel terhes történetét.⁴⁾

1) A korabeli jegyző- és számadó könyvek felváltva írják a nevét *Bartá*-nak és *Barthá*-nak. Ő maga is egyszer így, máskor amugy írja. A csaplárok 1671. évi számadása végén így: *Balthasar Bartha* mpr. Thonser Ferenc Vilmos hadikommisszáriusnak 68615 frt. porció kifizetéséről adott ellennyugtán (1689. máj. 14.) pedig *Baltasar Barta* Judex Primarius (Debr. Ltr. Különb. tart. Irtok. 326. sz. a.)

2) Szücs István; Debrecen város történelme I. K. 11. 1.

3) En is városom szeretetével és hódolatával érdemeik előtt a Szücs I. által felsoroltak közül némelyeknek már-már feledésbe merülő emlékét kövételre méltó példaképpen igyekeztem a nagy nyilvánosság számára feleleveníteni, vázolvá közéleti, tudományos vagy művelődéstörténeti működésük jelentőségét. Nevezetesen: *Domokos Márton* és *Szombati István* főbírókét az 1912. és 1928. évi Debr. Képes Kalandáriumban, a könyv és éremgyűjtő *Kazay Sámuel* városi patikáriusét az 1909. évi Numizmatikai Közlönyben, majd másuttan a Magyar Gyógyszerészek Tudom. Társasága Ertesítőjének 1931. évi folyamában. Fáy János könyv és műgyűjtő polgármesterét a Déri Múzeum 1935. évi-könyvében. Most pedig Barta Boldisárra kerítettem a sort.

4) Barta könyvének teljes címe: „Rövid Chronica, avagy Oly Beszélgetés, mely az közelb elmúlt száz esztendőök alatt Debreczenben esett emlékezteté-

A Krónika szerzőjének életkörülményeiből ezideig kevés ismeretes. Közéleti szerepléséről is csak annyi jutott nyilvánosságra, hogy hosszú ideig volt szenátor, vagyis tagja a nagy tanácsnak, amely körülbelül a mostani törvényhatósági bizottsághoz hasonló feladatot töltött be; két ízben viselt főbírósgót, különféle küldetéseken is többször képviselte városát. Magánéletéről még kevesebbet tudunk. Röviden bánt el az életrajzával Örvényi Béla is, aki pedig Barta könyvének művelődéstörténeti vonatkozásait a Krónikáét majdnem megközelítő terjedelmű értekezésében dicséretes buzgalommal dolgozta fel. Míg a Krónika írójának munkájában tükröződő egyéniségét, jellemét is eléggé bőven, 17 lapon mltatja: magán és közéletéről már csupán kétfapon beszél.⁵⁾

II. Származása. Iskolázása.

Születési helyét Örvényi Szoboszlóra teszi. Bizonyosan Szinnyeitől kölcsönözte ezt az adatot.⁶⁾ Én azonban kétségbe vonom Barta szoboszlói származását, noha kellően nem tudom bizonyítani Debrecenben való születését sem. A szoboszlói származással szemben tagadó jelenség, hogy a XVI. század második felében és a következőknek első évtizedeiben vi-

Születési helye ismeretlen. Legvalószínűbb: Debrecen

sebb dolgokról, tűz miatt való romlásokról, sok rendbeli károkrol, változásokrol: kiváltképen pedig és bővebben ez nyolcz esztendő alatt való háboruságokban ezen helynek keserves állapotjáról, sokféle nyomoruságiról, ennek lakosainak felső, középső, alsó rendeknek viselt dolgairól irattatott és szedegettetett össze, Barthá Boldisár által. 1666. Esztendőben nyomtatottait." A város könyvnyomtatója Karancsi György volt akkor. A Krónika nyolcadrét. Terjedelme a számozatlanokkal együtt összesen 174 l. Ez a kiadás csak 6-7 példányban maradt meg. Belőle kétfő van meg a deb. kollégium könyvtárában. De ez sem teljes, amelyet a könyvtörténetnek annak hirdet, mert a „Fogyatkozásokról” c. legutolsó lap hiányzik belőle; de megvan a másik, még csonkább példányban. Amannak könyvtári száma R. 681. 20. Emezel J. 1768 Szap. 24929. Amazt Simonffy Emil gimnázista ajándékozta a könyvtárnak 1863-ban. Ez a példány 1704-ban az Éthei István borbélymesteré, aki Barta Boldisár Piac utcai háza északi felől szomszédságában lakott, és akinek hagyatékában (†1729) 97 db-ból álló tekintélyes könyvtárban is kinyomtatott. Örvényi Béla is említi az 1666 évi debreceni kiadás után egy későbbi utányomást, de példányai — mondja — ennek is, annak is ismeretlenek. Azonban a debreceni Kollégium anyakönyvtára Szap. 39691. J. 2371 leltári szám alatt őrzi egy papírfedélű, 8-ad rétv példányát Barta Chroniciájának, amely csakugyan a múlt század elejéről származó nyomtatványnak látszik. Se a nyomda helye, se a kiadás éve nincs rajta megnevezve. Minthogy Pósalaki János „Declaratio afflicti status lib. Reg. que Civitatis Debrecen etc...1696.” című latin nyelvű emlékiratát is tartalmazza, nagyon valószínű, hogy Debrecen város könyvnyomdájában készült, mégpedig javított irányból következtetve, a múlt század tízes-huszas éveiben. Terjedelme: 1—107 lap. Ebből 84 esik a Chroniciára, a többit a Declaratio foglalja el. E kiadásnak van még más figyelemre méltó érdekessége is. A Chronica

dékről Debrecenbe költöztek közt — a megmaradt bejegyzések szerint — egyetlenegy Szoboszlórlól való Barta sincs.⁷⁾ Szoboszlóval kapcsolatban Barta nevűek abból az 1702-beli összeírásból is hiányoznak, amely egyedül őrizte meg — bizony már házaosan — a Bocskai által letelepített lovas hajduvitézek neveit.⁸⁾ Ellenben hivatkozhatunk Barta Boldisár debreceni származását sejtető följegyzésre és jogszokásokra. 1565—1567 évről fennmaradt tolkaji rév-napló őrizte meg e révén átkelő sok-sok debreceni polgár — vásárra járók — névsorában Barta Antal nevét.⁹⁾ Ez lehe-

záradékaul, a Conclusio után, a 84. lapon ezek olvashatók: Praefatio Protocolli liberae regiaeque Civitatis Debrecen. De anno 1666 Nobilibus Circumspectis Benevolisque Lectoribus S. Könnyebb akármely nagy dolgot is embernek megtanulni, ha annak rendit elősben jó módjával eszében veszi, azért akarnám én is ez néhány szócskát a könyvnek eleiben tenni, hogy az Olvasó eszébe vöven, ne kezdjen az itt való dolgoknak kereséséhez, vélekedéssel, hanem bizonyosan megtudhassa, minémü dolgoknak keresésével kellessék magát ez eránt fárasztania."

1. Ha valaki, valami oly *belső titkos dolgokról* akar tudozni, amelyet még a *Tiszt. Tanácsi Rend* is nem közzétehetett máskorral, hanem inkább saját szívében kellett tartani, olyant itt semmit sem talál: mert akkor még a Délen ragyogó fényes napot is csaknem gyertyánál kényserítettünk vala keresni, a nagy fonyasztó félelem és hosszas reménytelenség között. Ez eránt azért a *Debreceni Praetum* (könyvsajtó) ahol kibocsátott *belső dolgokról* írt *könyveskélvel tanácsokozék, mely T. Barthá Boldisár ur neve alatt fog emandáltani rövid napon.* etc. etc. Debreceni die 24^a aprilis anno 1666. *Franciscus Diószegi*, jurátus iuriscodisturbiorum temporibus rei publicae Debrecinensis alter Notarius scripsit et absolvit mpr.

Kitűnik ebből az „Előjáróbeszédnek” nevezett írásból, hogy 1. Diószegi Ferenc azon javított, időbeli második jegyzőnk is vezetett nagy óvatossággal Naplót (Diáriumot, vagy Historia Domust) a fontosabb napi eseményekről. Ennek vezetéséből valók az idézett sorok. Sajnos ez a napló elveszett, de a múlt század elején, amikor újra kinyomatták Barta B. Krónikáját, még meg volt, legalább töredékben. 2. A Krónika kiadását 1666-nak tavaszán, pontosabban április 24-ike körül határozta el a tanács, főbírnak lévén akkor Balyik András, ami nem ellenkezik Barta B. saját szavával, hogy ő ezt a könyvet Dobozsi István főbíró biztatására írta meg. Az 1669 évi jegyzőkönyv ugyan megvan, majdmindenütt Diószegi Ferenc szép, gondos írásában, (hiszen rajzo, ni is jól tudott), de ebből a jegyzőkönyvből a Krónika kinyomtatását elrendelő tanácsi határozatot kihagyta.

Barta Krónikájának még egy kiadását ősmérjük. Ez a „Debreceni Magyar Kalendárium” 1822—1831. évfolyamaiban — kivéve 1827-et — jelent meg folytatásokban, de törölték belőle a diák és cisz liszongásokról szóló részeket. Régen a debreceniek kezén írott példányok is forogtak a Krónikából, ami népszerűségét mutatja. Őt ilyen példány a Kollégiumi könyvtárnak, a Városi Múzeumnak is van egy, a Csokonai-Körnek Sárváry hagyatékaképen, másik. Utóbbi Csokonai József chirurgus illusztrált naplójának alkartáza. A Debr. Szemle 1939 évi áprilisi számában írja Molnár József, hogy Barta B. Krónikájának Hajdunánáson is van még két régi kéziratós példány, a reform. gimnáziumban és Igmándy Józsefnél.

5) Örvényi Béla: „Bartha Boldisár Rövid Chroniciájának művelődéstörténeti vonatkozásai.” Bölcsészeti doktori Értekezés Bpest, 1907. 8. 1—126 l.

6) Szinnyei J. Magyar írók I. k. 638.

tett az őse Barta Boldisárnak. Azt meg Szűcs István írja, hogy hajdan a debreceniek „a városi főbírószágra képesítő minőség“ közt azt is megkövetelték, hogy a megválasztandó *bennszülött* s hogy megválasztása előtt legalább is hat évet már eskütt bírói tisztségben eltöltött legyen.¹⁰⁾ Csakugyan a XVII. századbeli főbíróink legtöbbjéről kimutatható, legalábbis igen valószínű: *debreceni származásuk*. Híhető tehát, hogy Barta Boldisár sem volt kivétel.

Kulini Nagy Benő az általa szerkesztett és kiadott Csokonai Albumban két helyen is¹¹⁾ városi hivatalnoknak mondja Barta Boldisárt. Barta csakugyan nem kivülről, nem messziről nézte, nemcsak hallotta az általa leírt eseményeket, hanem maga is cselekvő és szenvedő részese volt azoknak. Beavatott szemlélő. Tudnunk kell, hogy Barta Boldisár idejében a városi hivatalok, kivéve a jegyzőket, nem a mai értelmében vett kenyérkereső állások. Mindegyik valóságos nobile officium, nemes kötelesség, amely elől — ha reá kerül a sor — senki nem térhet ki a tisztesség megsértése és bírságolás nélkül. A megbízatás nem tart hosszú ideig, megkevesébbé szól egész életre. Minden évben új választás alá esik. Ugyanis a tisztséget kétegy-másutáni évben senki sem viselheti, de a harmadikban újra megválasztható. A tiszt viselője állandóan meghatározott honoráriumot, vagy saláriumot, bért vagy jutalmat kap; és amellet folytathatja megszokott rendes polgári foglalkozását. De ugyanakkor minden napon készen kell lennie bármiféle testi-lelki gyöttrődésre, emberi méltósága megaláztatására kevély hatalmasságok részéről, még élete feláldozására is a község szolgálatában, ennek javáért és szabadulásáért. Barta Boldisár korában ennek tudata minden debreceni polgár lelkét-vérét áthatotta és mindenkiben mélyen gyökeret vert az az erős vallásos hit, hogy isteni rendelés a debreceni keresztyén republica önzetlen, hűséges, odaadó szolgálata. Éppen Barta Boldisár írta be siralmas, gyászos nyolc esztendő szomorú eseményei közzé, hogy városa követségében járva öt tisztársra szenvedett erőszakos halált.¹²⁾

7) Zoltai L. Vidékiek beköltözése Debrecenbe 1564—1640 közt.

8) Herpay G. Nemes családok Hajdúvármegyében 38 és 111 l. 1702-ben csak Hadházon él Bartha-nevű Bocskai-nemes.

9) Debr. Képes Kalend. 1934 évf. Szabó István: A tokaji rév és Debrecen 94 l.

10) Szűcs id. m. II. k. 512 l.

11) Kulini Nagy Benő: Csokonai Album Debreczen 1861.215 és 241 l.

12) Az áldozatok nevei: Csanósi István + Lengyelországban 1657. Ignát András másodbíró + a zarándi erdősegenben 1658. Oláh István és Szappanos Tökés Tamás szenátorok + Nagymarja tájékán 1660. Vigkedv Mihály főbíró + Váradon, török kötéltől 1661.

Barta Boldisár is nem azért szolgálta városát, ^{Barta Boldisár szűcsu mester volt} hogy e szolgálatból éljen meg és hivatala salláriumból tartsa el a családját. Vállalta a szolgálatot, mert feléje fordult a közbizalom és arra őt érdemesnek, reátermettnek tartották. De azután is sokáig, java férfikora esztendeiben állandóan tizte ifjuságában tanult mesterségét. Mert Barta Boldisár kézműves, *szűcs mesterember* volt, mint annyi más szenátortársa, a város ügyes-bajos dolgait intéző, Debrecen kormányzó vének tanácsának tagjai közül. Erre most jöttem rá, egészen véletlenül, ahogy az egykor virágzó népes szűcscéhnek a régi civis öltözetre gyakorolt befolyását kutattam. A nemes szűcs-céh legregibb jegyzőkönyvének avult-kopott lapjait forgatván, egymásután többször elibem öltik ez a név: *Barta Boldisár*. Először mint inas esztendit eltöltött felszabaduló apródé, ezután mint aki már maga szegődött inasokat, mert önállóan dolgozó mester, majd céhelőljáró, hites céhmester volt.

Közbe szólhat erre valaki, hátha nem a tanácsnokságot, főbírószágot viselt és történelemirő *Barta Boldisár* volt ez a szűcs-inas, ez a szűcsmester? Hátha két különböző, csak ugyanazon nevet viselő személlyel állunk szemben?

En pedig tagadólág rázom a fejemet és szilárdan állítom, hogy 1630-tól 1690-ig Debreczen Barta Boldisár névvel csak egy ember élt. Így látjuk ezt az 1663, 1672. és 1675-ik évekről megmaradt adólapjstromokból. A város egész területén akkor csak hárman viselik a Barta nevet. U. m. Barta Boldisár, Barta László és B. Imre. Az 1658. évi tisztujítás jegyzőkönyvében, az alsó járási esküdtek közé a Boldisár ur neve így van beírva: Balthasar *Bartha* alias *Szűcs*. Hiteles bizonyítéka ez is a személyazonosságnak.

A kézműves foglalkozást pedig ne tessék akadály- ^{Miért lehetett még szenátor és főbíró?} nak, nehézségnek képzelni se a főbírószágot tiszteinek teljesítésében, se a Krónika megírásában. Köztudomású, hogy a városi tisztségek elnyerhetése akkor, azután is még sokáig nem függött törvénnyel meghatározott minősítéstől, szak- vagy felsőbb iskolai képzettségtől, Az állami és társadalmi élet a mostaninál sokkal egyszerűbb, minden bonyolultság nélkül való állapotjában, szerkezetében és intézményeiben aránylag kevés előkészítő elméleti tudással is megelégedett. Azt pedig, akinek tehetsége volt, az élet és szokás tanította meg, kivált az alsó színteren, a közigazgatás kezelésére, a bíráskodásra és a közjavakkal való sáfarkodásra. Szenátor esküdtbíró, javadalomkezelő-inspector, curator, és judex primarius azaz főbíró lehetett minden tisztességes életi, irni-olvasni tudó, józan gondolkodású, értelmes és házas telekkel bíró polgár, ha feléje fordult a közbizalom többségének bizalma. Csakugyan az eleinte 66, később 80-90 tagot számláló nagytanács különbözőféle foglalkozású polgárok testülete. Kalmárok, mesterembe-

rek, szántó-vető-jószágtartó gazdák ülték körül a domus senatoria, a tanácsház tölgyfaasztalait. Honoráciorokat és a mai értelemben vett intellektualeket elvéve ha találunk közöttük. A tanácsüléseken állandó székük a predikátoroknak és professzoroknak se volt, csak rendkívüli esetekben. A szenátorok közül választottak szavazás után, mindig egy évre, az esküdtbírák tizenketten, a bor-, bolt-, ser-, szék- és vásárbírák, erdő- és pusztafelügyelők, egyházfiaik kettesével, hármásával, valamint a főbíró, akinek ezüsthéji botja különösen széleskörű hatalmat jelképezett. Az akkor is határszélén fekvő Debrecen demokratikus önkormányzati joga annyira kitágult, hogy a főbíró előülése mellett a nagytanácsban hozott halálos ítéletek ellen nem volt helye a feljebbvitelnek. Míg a tanács, amely a Corpus jurison kívül mózesi törvényekre is hivatkozva ítélkezett sokszor gyakorolt kegyelmet.

Barta Boldisár is ezt írja Krónikájában: „Mesteremberekből, áll a város jobb része.“ Azonban hazai és külföldet járó, lelemény, vállalkozó szellemű kalmári rend is a céhekben csoportosult, és a lakosság többségét alkotó kézművesekkel vetélkedve küzdött, fáradozott a város boldogulásáért. Lélekszáma bár elmaradt a céhek népe megett, de vagyonosság- és teherbíróságra, értelmességre és ebből származó tekintélyre nézve állotta véle a versenyt. Természetes tehát, hogy a XVI—XVIII. századokban — mert hiszen az előző időkről nem beszélhetünk — többnyire kalmárok mesteremberek töltik be a debreceni főbíróiságot. Valamennyiöknek polgári foglalkozását nem tudjuk megmondani. De bizonyos, hogy a két Duskás, Nagy Gál István, Juhos Ferenc, Bornemisza János, Vigkedvű Mihály, Biczó István, a két Baranyi, Diószeghy Sámuel, Szeremley Sámuel, Simonffi Sámuel, talán a Doboziak szintén tőzsérek, kalmárok voltak. A XVI. századbeli Mészáros, Szabó, Szűcs nevű főbíróinkat nagy valószínűséggel a mesterségükről hívták így. Szűcs István történetirónk az asztalos céh ladáijából tudta meg, hogy Kerekes Mihály, aki 1646, 1648. és 1650. években viselte a főbíróiságot, meg Balik András, akit 1666—1687 között tizenegyszer választottak meg főbíróvá, asztalos mester volt.¹³⁾ Szegegy Gáspár pedig ötvös műhelyből emelkedett e nagyon díszes helyre.¹⁴⁾

Barta Boldisárt, a szűcs mestert, a szűcs céh többszöri híres céhmesterét miért ne érdemesítették volna polgártársai a főbíróiságra, csakugy mint más mesterembereket a XVI. és XVII. században, ámbár a mi iskolánknak, a kollégiumnak va' amennyien csak az alsóbb osztályait járták végig és legfeljebb a most középiskolainak mondott oktatásban részesültek.

13) Szűcs I. id. m. II, 345.

14) Zoltai L. Ötvösök és ötvösmesterek Debrecenben 41. l.

Főbíróink közül, akiket Duskás Istvántól Komáromi Csipkés Györgyig, a bibliafordító pap fiáig előszámlálhatunk, egyiknek a nevét sem találjuk meg az akadémikus diákok — a studiosi — 1588-ban kezdődő, híres anyakönyvében.¹⁵⁾ Vagy azért, mert helyben lakó szülők gyermekei lévén, nem szorultak a coetus jótéteményeire, vagy mert nem akartak papok, se iskolamesterek lenni, tehát nem kellett felsőbb tudományokat hallgatniok. Aki fokozatosan rudimentarius, donatista, syntaxista, rhetor és poeta volt a debreceni iskolában, az már megszerezhetett annyi humanista műveltséget, amennyivel kora felfogása szerint a társadalmi és közéletben, mint a város előljárója, vagyonkezelője, törvénytevője, kormányzója derekasan megállotta helyét, felibe emelkedve az átlagos színvonalnak. A Rövid Krónika megszerkesztése bizonyosság reá, hogy ennyi műveltség Barta Boldisárban is megvolt. Az iskolában szerzett tudáson kívül nem hiányzott nála örökölött rátermettség, írói készség sem. Ezt legelőször Dobozi István főbíró ösmerte fel benne, aki a Krónika megírására biztatta.

III. Barta Boldisár a szűcsműhelyben.

Ideje, hogy megkezdjem Barta Boldisár megtalált ^{Az apród-estendők} életrajzi adatainak egy csomóba, összefüggő egészbé kötését. Forrásaim főképpen a városi tanács jegyzőkönyvei, a Takáts István által vezetett 1680—1685. évi Diárium¹⁶⁾ és a debreceni szűcs-céh legrégebb jegyzőkönyve.¹⁷⁾ Sajtó Krónikájának e te-

15) Debrecen város főbírói a XVII. század elejétől fogva 1693-ig a következők: Nagy Gál István, Mészáros György, Tóth Mihály, Mészáros Benedek, Tolnai Imre deák, Villás István, Mike Pál, Szűcs György, Juhos Ferenc, Bachio János, Fekete István, Bornemisza János, Szegegy Gáspár, Gáspár György, Kerekes Mihály, Dobozi István, Biczó István, Vigkedvű Mihály, Erdődi János, Balik András, Munkácsi István, Pataki Pál, Komáromi István, Barta Boldisár, Baranyi Mihály, Takács István. Az iskola törvényeinek aláíróit ugyan 1660-ban egy Komáromi István nevű diák, de nem bizonyos, azonos személy-e a 23 évvel később főbíróvá választott Komáromi Istvánnal? Ugyane században notáriusaink voltak: Csorba János, Makay Máté, Turi Boncos László, Varsányi Dániel, Diószegi Ferenc, Kállai Fényes István, (Verses Krónikák szerzője) és Pósalaki János (szintén Krónika-író). Közülük a diákok anyakönyvében csak Makay Máté (1603) Varsányi Dániel (1623) neve fordul elő; (V. ö. Tury Ettele: Iskolatörténeti Adattár II. k. 102 stb. l.)

16) „Diárium az 1680—1685. évekről.“ Kéziratok könyv Debrecen város történeti levéltárában. Folio nagyságú régi bőrkötésben. Takáts István deák kezeirása. (Ilyen nevű főbírónk is volt 1693-ban.) A Diáriumot Csűrös Ferenc egész terjedelmében kiadta a Történelmi Tár 1909—1911 évi kötetében. De már azelőtt sokszor és bőven idézgetett belőle Szűcs István. Felhasználtam én is „Debrecen a török uralom végén“ című dolgozatomban, amelyet a Magyar Gazdaság Történelmi Szemle 1903—1905 évi füzetek közöltek.

17) A szűcsök eme jegyzőkönyve a folytonos hosszú használatból gen megviselt kéziratos könyv, régi bőrkötésben számozatlan lapokkal a

ZOLTAI LAJOS

kintben nem vehetik hasznát. Őrvényi Béla is észrevette, hogy Barta Boldisár reá nézve jellemző nagy szerénységgel önmagáról sohasem szól, szereplésével nem dicsekszik.¹⁸⁾

Minthogy Barta Boldisár a kollégium alsóbb osztályainak elvégzése után a szűcsmesterség megtanulására adta magát és ezt a szakmát folytatta, először is a szűcsök társaságában lássuk ökegyelmét.

Az apródságból 1643. évi Vizkeresztkor szabadult fel Hunyadi János mesternél,¹⁹⁾ akihez Szenttamási István és Besnyei Tamás híres céhmesterek előtt szegődött volt, hihetőleg 1640. január 6-án, mert az inaskodás ideje rendszeren három esztendő volt a szűcsöknél is. Szegődtetésekor 15-17 éves lehetett. Hiszen 6—8 évig iskolába kellett járnia, hogy a rajta felismerhető latin műveltséget elsajátíthassa. Születési idejét tehát 1623-ra vagy 1624-re tehetjük.

Felszabadulásaután pár évig biztosan legénykedett, talán vándorolt is, a szokásnak megfelelően. Mikor remekelt, mikor adta meg a mesterasztalt, mint a céhbe befogadott új társ? — erre nem felel meg az öreg jegyzőkönyv, mert észrevehetőleg éppen onnan hiányzik belőle két levél, ahol Barta Bol-

Ónáló mester.
Hítes céh-
mester.

Déri Múzeum városi osztályában Szap. 1908: 841.szám a. Tartalma: Duskás István főbíró és tizenkét esküdtársával az 1598-ban kiadott rendtartások, a művelés bére és jutalma, a céh tagjainak névsora 1592-től, sőt még régibb időtől fogva 1710 tájáig, megint 1671-től 1771-ig, továbbá inas szegődtetések 1582-től 1838-ig. Megállapítható e könyvből, hogy a céh rendtartásainak a XVI. század utolsó éveiben 1610-ig 144, azután 1671-től 1777-ig 306 mester engedelmessékedt. Voltak évek, amikor csak 1—2, másokban 7—9; sőt 1681-ben 10, 1764-ben 14 új mester lépett be a céhbe. A szegődtetett és felszabadított inasok száma 1592—1600-ig 81. 1601—1700-ig 765, 1701—1800-ig 602 1801—1838-ig 247, összesen 1695. Mily fontos tényezője a ruházati iparnak a szűcscéh még a múlt században is, mutatja ez a két szám: 1807-ben 104, 1855-ben 85 tagot számlált.

18) A Krónika előszavában is olvashatjuk: „Magam tisztesség kívánságának viszketeje nem nyughatalfankotatott ; hogy magam nevét írásban vagy nyomtatásban láthatnám, vagy hagyhatnám, az sem izgatott.“

19) Barta Boldisár tanító szűcsmestere azonos lehet azzal a Hunyadi Jánossal, aki 1629. november 22-én II. Ferdinándtól Bécsben címeres nemes levelet kapott a maga, felesége Katalin, fia István és vészerinti rokona, Gebey István számára. Nemességét először 1630 szeptember 14: Gömörmegye, azután 1631. március 7-én Bihar megye hirdette ki. (Az eredeti nemeslevél a Déri Múzeumban I. 1931/1912 lelt. sz. a.) Hunyadi János neve ugyan 1640. előtt a vidékről beköltözőit és polgárosított egyének közt nem fordul elő, de nemes és jobbágyi rendben lévő, így kétéle Gebeiek akkortájtban a közeli Gutról fogadtatnak be a város tagjaivá. Így Gebei Tamás özvegye Jakab Anna és Gebey N. és testvérei, G. Tamás fia, 1624-ben. Továbbá Gebey Márton, idősebb és ifjabb Gebey Máté, Rác István gúti jobbágyai 1632-ben. *Zoltai*: Vidékiek beköltözése Debrecenbe 39. I. Hunyadi János utóai 1800 körül Kabán, Sápon, Bojton eltek. A XVIII. században Debrecenben is voltak Hunyadiak, t. i. Mihály és János gombkötők.

disár céhbelépése is bejegyezve lehetett. Bizonyos, hogy 1648-ban már a saját kezére dolgozik, mert ezévi Szent István király napján inasul fogadja műhelyébe három esztendőre Sándor Istvánt, akinek ideje 1650 Karácsonyán telt ki. 1669 hushagyó Keddjén Barta István nevű inasát szabadítja fel, alighare a *saját fiát*.²⁰⁾ Az utolsó inas Nagy István. Szabadult ez is 1669-ben, Margit asszony napján. Vagyis huszesztendő alatt hét apródot tanított meg a szűcsmesterségre.

Elégé fiatalon ruházták reá a hítes céhmesterséget is. Már 1658-ban mint második céhmester igazgatja Debreceni Szűcs Márton mellett a szűcsök dolgait. Ez évben szenátor és esküdtbíró is. Ezután még nyolc ízben ujlét meg íranta mestertársainak bizalma. Kétszer: Debreceni Márton az első céhmester mellette; hat-szor pedig ő az első és Szilágyi Gergely a második céhmester. Utoljára 1671-ben említettnek együtt inas-szegődtetéseknél jelenlévő céhmesterekül. Ugy tetszik, Barta Boldisár ezental a mestersége folytatása nélkül is jól, különösen megélt vagyonkára jövedelméből és a felváltva viselt esküdtbírói, perceptor, borbírói tisztségek sallírúmaiból.

Kezdetől fogva Piac utcai háztulajdonos. Öve a Ház és szőlő birtokos. régi postaház és zakkfelőli szomszédságában lévő 34. sz. telek a rajta lévő építményekkel együtt. Most Hegedűs Sándor és Sándor Imre néhai könyvkereskedők által épített két emeletes, fűcsa homlokzatú bérház emelkedik az egykor ódon, földszintes ház helyén, amelyre még sokan emlékezhetnek kortársaim közül. Am ez az öreg tornácos épület sem az volt már, amelyben egykor száz esztendő Krónikáját írogatta tiszteletes Barta Boldisár ur. Házán akkor — ugy sejthető — kismélet is volt. Egy 1629. évbéli osztályos egyezséglevélből lehet ezt sejtteni.²¹⁾ E házas telek négy-

20) Határozatlan nem merem ezt állítani. Mert a szűcsök jegyzőkönyve se a XVII. század utolsó harmadából, se az erre következő évtizedből nem ösmer Barta István nevű szűcs mestert. Ugy is lehet, hogy a most megnevezett Barta István felszabadulása után a szappanos mesterséget is kitanulta. Erre azért gondolok, mert özvegyeségre jutott második felesége Ámosdi Erzsébet halála után a Piac utcai ösmert Barta házánál a hagyatékban szappanfőző eszközöket, szappanfőző helyiséget is összeirtak. Volt még ott két vasszekér, gazdasági felszerelés, hat hasonló. Kint, valamelyik prediumon szállás házzal, istállóval, gulyabeli marha, nemesbeli ló több is. (Debr. Ltr. Polgári perek gyűjteménye 1760 11 sz.) Boldisár ur István nevű fia különben szintén szép tekintélynek örvendhetett. Nem sokkal aphia halála után 1702-ben behívták az alsó járásról a szenátusba a meghalt Bonyhádi János helyére. Az electa jurata Communitásnak, mely a szabad királyi városi rangra emelő diploma kiadása után alakult meg, mindvégig tagja maradt. Késő venségében halt meg 1734. okt. 31-én.

21) E házon 1629. Kovács Mihály két fia, két veje és az özvegye osztozott meg. A kert, amelyhez akkor még a mostani tisztviselői kuglioz területle is hozzátartozott, istállóstul, sütőházastul, az első kis bolttal egy részt

ötöd részét 1634-ben *Barta János* concivis vette meg 425 magyar forintért, Szabó, másként Horváth Péter szatmári lakostól. A ház egyötödrésze fogott bírák előtt valamivel előbb, 1634. nov. 3-án kötött egyezséggel, továbbra is debreceni Kovács Balázs tulajdonára maradt.²²⁾ De az özvegye, Cseke Erzsébet a reá szállott részt már 1645-ben örökösen eladta 160 m. forintért *Barta Boldisárnak*, akit éppen azért az előbb említett Barta János fiának, legalábbis vérségi jogra támaszkodó örökösének nézhetünk. Ez a civilis fundus ettől fogva őt, majd a fiait, ezek után leányai ivadékaikat uralta, hosszú ideig, majdnem 1850-ig.²³⁾ Nincs rá írott bizonyítékünk, mégis bizonyosnak mondhatjuk, hogy Barta Boldisár a saját termésmű borát elszogatta, ebből kinálgatta meg vendégeit. Sokszor eldicsekedtem én azzal, hogy a török időkben, azután egészen a filokszeraveszedelemig majd minden igyekező debreceni polgárnak legalább 3—4 emberműve, vagy kapaalja szőlőföldje volt a debreceni kerteken kívül a biharmegyei hegyek valamelyikén is. Hogy Barta Boldisár sem maradt ki az érmelléki vagy a hegyközi szől-

alkotott; a felház (emelet?) rejtekestül, konyhástul, két rész volt: a pince az előtte való terhes ház másik felével volt az ötödik rész. Az udvar és a kapuközös maradt. (Vár. lkv. 1629. 379 l.) Őt év mulva e házas telek négyötöd részében az egyik vő, Horváth Péter szatmári lakos tulajdonosa, a fiuag kezén csak egyötöd rész volt már. Ez a rész az utcára nyíló boltcskából, az első szobából, kamarából és konyhából állott. A terhes ház falág, hozzá tartozott a tornác is addig. Tulajdonosa szabadon használhatta a kutát és a secesust is. A kapuközön fát, mit behordhatott, de azt mindjárt fel kellett vágatni és saját tornácába berakatnia. (Városi Ltr. Tan. lkv. 1634. 872 l.) Barta B. ezért a részért adott 170 mfrot.

22) U. o. lkv. 1634. 862 l.

23) Barta Boldisár házától 1690-ben özv. Barta Boldisárné, 1691-1690. közt Barta István és Barta Ferenc, — hihetőleg testvér atyafiak — 1700-tól 1719-ig egyedül Barta István adóznak. Ekkor István ur, minthogy a tüzőtől el-emészett házat maga erejéből felépíteni nem tudta, azt telkével együtt megosztotta gyermekei u. m. Erzsébet ötvös Békési István feleségére, Sámuel és Kata Fügedi Istvánné közt. A hátul levő nagy kőpincét, a rajta lévő kamarával és az egész fél udvart magának hagyta. (A kuglizó területre már nem tartozott e telekhez.) Halála után a maga részét 490 frt. értékben második feleségére, Álmosdi Erzsébetre hagyományozta. Idővel Barta Sámuel és Fügediné házbeli részét Békési Istvánné Barta Erzsébet magához váltotta; de egy bolt-helyet elzalogosított kalmár Gestefeld Albertnek, Álmosdi Erzsébet pedig örökségét tiszteletes Szilágyi Márton professzornak zálogosította el. Végre az egész udvart és a rajta levő fa- és kőházat melyet 1764-ben hivatalosan 1977 frtra becsültek, Barta Erzsébet és Békési István fia, Békési Sámuel ötvös váltotta magához. Időközben — 1754-55-ben — egy szobát vásárra járó görög kereskedők imaháznak bérelték ki. (Békési Mária-Remete Józsefné pere apja B. Sámuel ellen, Ltr. P. 1760: 11 sz. a.) A Békési család körülbelül 1785-ig mondhatta m. gáéának e házat. Ekkor hitelezők tették rá a kezüket. 1790-től fogva Békési Sámuel veje Gál Mihály szűcsmesteré. Ifjabb Gál Mihály özvegyétől pedig Antalfi Janos vette meg az ősi Barta házat az 1840-es évek végén. 1870—1907 közt a kalmár Koncz családé. Hegedűs és Sándor könyvkereskedők cukrász Reisz Lipótnétól vették meg és építették újra, kevéssel a világháború előtti.

lősgazdák sorából, azt annyival inkább feltehetjük róla, mert ugyszólván minden követségben részt vesz, amely az ő szenátorsága idejében Váradon vagy a fényes portán a szőlődezsma felől alkudozik a törökkel.

IV. Barta Boldisár a városházán.

Pontosan nem deríthető fel, mikor került be Barta Boldisár a még akkor 66 tagot számláló nagy tanácsba? Az 1653—1655. évi jegyzőkönyvek elvesztek. Az 1656—1657 évi jegyzőkönyvből pedig nem vezeték be se az esküdt bírák, se a szenátorok névsorát. Mégis bizonyos, hogy 1657-ben már a szenátóri széken ül. Ugyanis az ez évi február 2-án kitört diáklázadásban megvert, megsebesített tanácsbéli urat között az ő nevét is olvashatjuk.²⁴⁾ Férfikora délelőttjén érte el hozzá a szenátori ranggal járó nagy tisztesség. Nem sokkal haladta még túl élete harmincadik évét. Hogy ilyen korán megnyílt előtte a városháza tanácssterme, azt bizonyosan a köznapiinál magasabbra nőtt emberi és polgári értékének köszönhetette.

A következő 1658-ik évben az alsó járásról, amelyhez a Piac utca is tartozott, az esküdt bírók 12 tagú testületében is helyet kapott. Évi 40 forinttal díjazott tisztség volt ez. Az esküdtbírák a főbíróval osztoztak a birságpénzekben és idézési díjakon is. Minthogy régi szokás szerint a bíraskodáson kívül ökfoglalkoztak az adók kivetésével, beszédésével is: az így eltöltött idő alatt ételük-italuk a közből telt ki. Nem kevés bajlódással, nagy felelősséggel járó tisztség volt ez. A behajtott adókból különféle kiadásokat is teljesítettek, bevásároltak, a megmaradt pénzt aztán szolgáltaták be a főbíró kezébe. Az évenként kivetett adó a város két járásában 1660 előtt 15—18 ezer magyar forint közt váltakozott. 1661 után pedig, mert a török az ugynevezett szerződött adót a temesvári behódoláskor kétszeresére, azaz tízezer tallérra emelte, mindig felül volt a huszezer forinton, olykor a harminc ezret is meghaladta.²⁵⁾

Barta Boldisárt 1664-től fogva minden harmadik évben ismét megtaláljuk az esküdtnek névsorában.²⁶⁾ A különböző kezeld, vagy felügyelő tisztségek közül, amelyek évenként a szenátorok között osztottak szét, Barta Boldisár csak a Kardosházi, másként az

24) Városi Ltr. Tan. lkv. 1657: 166 l.

25) Zoltai L. Debrecen város számadásai 1658—1682-ig. Különlenyomat e Debr. Képes Kalendárium 1918. év-folyamából.

26) Azért írok 1664-et, és nem előbbi évet, mert az 1658—1663. évi Jegyzőkönyvet a németek az 1706. évi támadáskor részben hasznavehetetlen-séggel összevagdalták.

Fiatalon került be a nagytanácsba

Esküdt- és bírósága.

ötöd részét 1634-ben *Barta János* concivis vette meg 425 magyar forintért, Szabó, másként Horváth Péter szatmári lakostól. A ház egytödrésze fogott bírák előtt valamivel előbb, 1634. nov. 3-án kötött egyezséggel, továbbra is debreceni Kovács Balázs tulajdonosa maradt.²²⁾ De az özvegye, Cseke Erzsébet a reá szállott részt már 1645-ben örökösen eladta 160 m. forintért *Barta Boldisárnak*, akit éppen azért az előbb említett Barta János fiának, legalább is vérségi jogra támaszkodó örökösének nézhetünk. Ez a civilis fundus ettől fogva őt, majd a fiait, ezek után leányai ivadékait uralta, hosszú ideig, majdnem 1850-ig.²³⁾ Nincsrá írott bizonyítékunk, mégis bizonyosnak mondhatjuk, hogy Barta Boldisár a saját termésű borát iszogatta, ebből kínálgatta meg vendégeit. Sokszor eldicsekedtem én azzal, hogy a török időkben, azután egészen a filokseraveszedelemig majd minden igyekező debreceni polgárnak legalább 3—4 emberműve, vagy kapaalja szőlőföldje volt a debreceni kerteken kívül a biharmegyei hegyek valamelyikén is. Hogy Barta Boldisár sem maradt ki az érmelléki vagy a hegyközi szől-

alkotott: a felház (emelet?) rejtekesztül, konyhástul, két rész volt: a pince az előtte való terhes ház másik felével volt az ötödik rész. Az udvar és a kapuközös maradt. (Vár. lkv. 1629. 379 l.) Őt év mulva e házas telek négyötöd részében az egyik vő, Horváth Péter szatmári lakos tulajdonosa, a fiúag kezén csak egyötöd rész volt már. Ez a rész az utcára nyíló boltocskból, az első szobából, kamarából és konyhából állott. a terhes ház falág, hozzá tartozott a tornác is addig. Tulajdonosa szabadon használhatta a kutat és a secessust is. A kapuközön fát, mit behordhatott, de azt mindjárt fel kellett vágatnia és saját tornácába berakatnia. (Városi Ltr. Tan. lkv. 1634. 872 l.) Barta B. ezért a részért adott 170 mftot.

22) U. o. lkv. 1634. 862 l.

23) Barta Boldisár házától 1690-ben özv. Barta Boldisárné, 1691-1690. közt Barta István és Barta Ferenc, — hihetőleg testvér atyafiak — 1700-tól 1719-ig egyedül Barta István adóznak. Ekkor István ur, minthogy a tüzölt el-emésztett házát maga erejéből felepíteni nem tudta, azt telkével együtt megosztotta gyermekei u. m. Erzsébet ötös Békési István felesége, Sámuel és Kata Fügedi Istvánné közt. A hátul levő nagy kőpincét, a rajta levő kamarával és az egész fél udvart magának hagyta. (A kuglizó területe már nem tartozott e telekhez.) Halála után a maga részét 490 frt. értékben második feleségére, Álmosdi Erzsébetre hagyományozta. Idővel Barta Sámuel és Fügediné házbéli részét Békési Istvánné Barta Erzsébet magához váltotta: de egy bolt-helyét elzálogosított kalmár Gestefeld Albertnek, Álmosdi Erzsébet pedig örökségét tiszteletes Szilágyi Márton professzornak zálogosította el. Végre az egész udvart és a rajta levő fa- és kőházat melyet 1764-ben hivatalosan 1977 frtra becsültek, Barta Erzsébet és Békési István fia, Békési Sámuel ötös váltotta magához. Időközben — 1754-55-ben — egy szobát vásárra járó görög kereskedők imaházának bérlették ki. (Békési Mária-Remete Józsefné pere apja B. Sámuel ellen, Ltr. P. 1760: 11 sz. a.) A Békési család körülbelül 1785-ig mondhatta m. gáénak e házat. Ekkor hitelezők tették rá a kezüket. 1790 től fogva Békési Sámuel vette Gál Mihály szücsmesterét. Ifjabb Gál Mihály özvegyétől pedig Antalfi János vette meg az ősi Barta házat az 1840-es évek végén. 1870—1907 közt a kalmár Koncz család. Hegedűs és Sándor könyvkereskedők cukrász Reisz Lipótnétől vették meg és építtették újra, kevéssel a világháború előtt.

lősgazdák sorából, azt annnyival inkább feltehejük róla, mert ugyszólván minden követségben részt vesz, amely az ő szenátorsága idejében Váradon vagy a fényes portán a szőlődézsma felől alkudozik a törökkel.

IV. Barta Boldisár a városházán.

Pontosan nem deríthető fel, mikor került be Barta Boldisár a még akkor 66 tagot számláló nagy tanácsba? Az 1653—1655. évi jegyzőkönyvek elvesztek. Az 1656—1657 évi jegyzőkönyvbe pedig nem vezették be se az esküdt bírákat, se a szenátorok névsorát. Mégis bizonyos, hogy 1657-ben már a szenatori széken ül. Ugyanis az ez évi február 2-án kitört diáklázadásban megvert, megsebesített tanácsbeli urak között az ő nevét is olvashatjuk.²⁴⁾ Férfikora délelőttjén ért el hozzá a szenatori ranggal járó nagy tisztesség. Nem sokkal haladta még túl élete harmincadik évét. Hogy ilyen korán megnyílt előtte a városháza tanácssterme, azt bizonyosan a kőznápinál magasabbra nőtt emberi és polgári értékének köszönhetjük.

A következő 1658-ik évben az alsó járásról, amelyhez a Piac utca is tartozott, az esküdt bírók 12 tagú testületében is helyet kapott. Évi 40 forinttal díjazott tisztég volt ez. Az esküdtbírák a főbíróval osztoztak a bírságpénzekben és idézési díjában is. Minthogy régi szokás szerint a bíráskodáson kívül ők foglalkoztak az adók kivetésével, beszédésével is: az így eltöltött idő alatt ételük-italuk a közből telt ki. Nem kevés bajlódással, nagy felelősséggel járó tiszt volt ez. A behajtott adókból különféle kiadásokat is teljesítettek, bevásároltak, a megmaradt pénz aztán szolgáltatják be a főbíró kezébe. Az évenként kivett adó a város két járásában 1660 előtt 15—18 ezer magyar forint közt váltakozott. 1661 után pedig, mert a török az ugynevezett szerződött adót a temesvári behódolásakor kétszeresére, azaz tízezer tallérra emelte, mindig felül volt a huszezer forinton, olykor a harminc ezret is meghaladta.²⁵⁾

Barta Boldisárt 1664-től fogva minden harmadik évben ismét megtaláljuk az esküdték névsorában.²⁶⁾ A különböző kezelő, vagy felügyelő tisztségek közül, amelyek évenként a szenátorok között oszlattak szét, Barta Boldisár csak a Kardosházi, másként az

24) Városi Ltr. Tan. lkv. 1657: 166 l.

25) Zoltai L. Debrecen város számadásai 1658—1682-ig. Különlenyomat e Debr. Képes Kalendárium 1918. év-folyamából.

26) Azért írok 1664-et, és nem előbbi évet, mert az 1658—1663. évi jegyzőkönyvet a németek az 1706. évi támadáskor részben hasznavehetetlenségig összevagdalták.

utcaszeri borbírótságot viselte, mindig másodmagával. Néha többekkel együtt rábízták az összesített városi számadások évenként szokásos felülvizsgálását is. A borbírótság is eléggé terhes, de akkori vélekedés szerint megfelelően díjazott szolgálat. A Kardosházi borbírák látták el borral a város utcabeli csapszékeit, előbb ötfőt, a század vége felé már hatot. Külön borbírói voltak a város-házi csapszéknek. A borbírák ellenőrizték a csaplárok működését. A csapszéknek pincéi pedig a borosgazdaktól házanként sorban beszedett saját termésű borral teltek meg. A város a bort adó fejében is bevette, ahogy debreceniesen mondták „elkóstoltattá”. Régen a bormérés sokáig a város legtöbb jövedelmet adó királyi házsonvédelmi joga, legfőbb jövedelmi forrása.²⁷⁾

Bartát 1655-től fogva hét ízben választották meg utcaszeri bíróvá, legutoljára 1679-ben. Tizenegyszer volt a számvizsgáló bizottság tagja.²⁸⁾ A tanácsi jegyzőkönyvek nem támogatják azt a gazdátlan életrajzi adatot, hogy 1664-ben másodbírótságot viselt.²⁹⁾ Sőt éppen Barta Krónikájára hivatkozva igazíthatjuk ki, hogy 1664-ben Balik András a második bíró.³⁰⁾

A legnagyobb megtiszteltetés, a főbírótság reá ruházása először 1686-ban érte, Debrecen történetének egyik legszomorubb emlékü esztendejében, amikor Caraffa generális olyan fejlethetetlen kiméletlenséggel sarcolta meg városunkat; utána ugy elnéptelenedett, úgy elpusztult és annyira kietlenné lett Debrecen, mintha egyszerre pestis és tüzvész száguldott volna el felette.³¹⁾ Bartát másodszer 1689-ben választották főbíróvá. Először 80, má-

Két ízben
főbíró.

27) Az utcaszeri és városrészi borbírák 1661-től 1671-ig a fennmaradt tizenegy borbírói számadásból kimutathatólag összesen 1,248,432 magyar forintot fizettek ki a boros gazdáknak a főük elköszölt 352910 cseber bor árán. A város a termelőktől bevett bor csebrét rendesen két frrtal drágábban korcsmáltatta el. A kezelési költség, főtlelek, hatalmasok ingyentalala stb. átlag tíz szálaléktól tette az elköszölt borértéknek. A bormérésből eredő tiszta haszon egy év alatt, mikor legkevésbé volt 5650, mikor legmagasabbra emelkedett 27800 m. frt. Ugyanez időben a város-házi borbírák salláriuma személyenként és évenként 10 frt., az utcaszeri borbíráké naponta 8—8 pénz és étök-itök. Ez a kétrendbeli díjazás a két borbíró javára 1658-ban 188, 1671-ben 218, 1675-ben 275, 1677-ben 300 frtra rugott. Ugyanez időben a mezei és kerti munkálatok napi munkabére 12—54 pénz (dénár) közt hullámozott. (Zoltai: Debrecen város számadásai 1658—1682 évekről Debr. Képes Kalend. 1918. évi kötet)

28) Barta B. 1665. 1669. 1671. 1673. 1675. 1677. és 1679 években volt borbíró. A Kardosházi borbírók kimérték 1665-ben 10770 cseber bort, 47494 mrt. értékben, a főbírónak pedig befizettek 6647 frt. tiszta hasznót. 1679-ben 16369 cseberre ment az öt csapszéken kimért bor mennyisége, míg az értéke 95707 mrt. Tiszta haszon volt ebből 21856 frt. Barta vizsgálta meg, persze mindig többet magával az 1661, 1664, 1665. 1670, 1671, 1672, 1673, 1674, 1676 és 1677 évi generális számadásokat.

29) Örvényi Béla m. 9. l.

30) Barta B. Rövid Chronica 153 l.

BARTA BOLDISÁR, DEBRECEN XVII-İK SZAZADBELI KRÓNIKÁSA

sodsor 90 szenátor valamennyi szavazatával. Vagyis egyhangúlag.³²⁾ A főbíró salláriuma elég nagy; már e század elején is 300 forint, — annyi mint a város első prédikátoráé. Nála volt a város pénzes ládájának a kulcsa is. Azaz számadással tartozó generális perceptor. Salláriumát mellékjövedelmek is szaporították. A már említett bírság és idézési díjakon kívül a céhektől új esztendői tisztelegéskor és minden remeklő új mestertől valami ajándék járt néki. Többnyire egy bokor öt ujjú kesztyű. Az új fazekas mester pedig egy fazékkal, egy vizes vederrel (hydriával) és egy korszóval (amphorával) tartozott kedveskedni főbíró uramnak.

„Debrecen élete a XVII. század eleji főbírói számadások tükrében“ című dolgozatomban elmondja, hogy a sokféle veszedelemmel fenyegető hivatalos kiküldetések belföldre, külföldre, erdélyi, magyar és török területre mennyire fontos részét tették a városi közigazgatás munkájának; elmondja azt is, hogy a tanács két-három tagja ugyszólván mindig uton volt székere, időhát, jó- és rosszidőben, télen, nyáron.³³⁾ Barta Boldisár is sűrűn sor került. A tanács öt is számtalanszor küldte ide-oda fontos városi dolgok eligazítása végett. Feltűnő, hogy csaknem mindig a váradi basákkal, kajmekámokkal, a fényes portát képviselő kapucsi basákkal alkudozik, ezek szertelen követeléseinek teljesítéséért rimáncodik; vagy pedig a győzhetetlennek nevezett padisah eiibe megy főhajtó hódolással a város részére oltalmat esedezvén. Talán törökül is tudott. A törökökhöz menő küldöttségek, (lehet másutt is úgy intézték ezt), ugyanazon időszakban, ugyanazon négy-öt szenátor között válogatva alakultak. Akik már ösmerték a keleti szokásokat és tudták miképpen viselkedjenek a mozlim urak udvarában. Bartának 1688-ból öt-, 1681-ből tizenhét-, 1682-ből tíz, 1683-ból tizenhárom-, 1685-ből (csak áprilisig) három kiküldetését hagyta emlékezetben a gondosan vezetett Diárium. E negyvennyolc ut közül csak öt volt olyan, amikor Barta Boldisár nem a többekkel állott szemben. Követsége egyszer a kuruc Thököly Imréhez, máskor a labanc Barkóczyhoz, ismét Caprara császári generálishoz, majd megint a nagykallói német kommandánshoz vezetete őt. Az ötödik uton Fényes Istvánnal, Baranyi Mihállyal és Bernáth Jánossal együtt a Thököly által 1683 elején Kassára összehívott országgyűlésen képviselte Debrecen.³⁴⁾ Barta Boldisárnak volt elég alkalma és ideje arra is, hogy saját magán tapasztalja az akkori utazások veszedelmét és keserűségét.

31) Caraffa sarcáról Szűcs István id. m. II. 473—477 l. Pósalaki János „Declaratioja“ alapján. Bővebben Zoltai, „Debrecen a török uralom végén“

32) Debr. Ltr. Tan. lkv. 1685—1690. 177 és 457 l.

33) Zoltai: Ismeretlen részletek Debrecen múltjából 37—38 l.

34) Diárium 1683 jan. 20—febr. 3. Thököly akkor állott szerencsére

Ilyen eseteiről is beszélhetünk. 1680. jan. 6-án harmadmagával Tökölly tartóztatta le Szoboszlón, mert a tömérdek prédálást megunt debreceni polgárok fegyveresen akadályozták meg a fegyelmetlen kuruc csapatok beszállását házaikba. Thökölly csak nagy summápnézéért engedte szabadon a tűzszak befogott három szenátorunkat.³⁵⁾ Ugyanez év nyarán a váradi basa tömlöcözte be Bartát, Jóna Istvánt és Varga Szabó Jánost, akik pedig a basa hívására jelentek meg előtte. Most azért kellett rabságot szenvedniük, mert Balik András főbírónk nem adott hírt a nagy urnak arról, mit látott a labancok táborán keresztül utazott debreceni vásárbíró? Bartáék kiszabadulása 600 frt.-jába került a város közpénztárának.³⁶⁾

Igen nagy bajok ellen, a basák zsarolásai ellen ^{Utak a fényes portára.} Drinápolyban, Konstantinápolyban, vagy ott ahol megtalálják a nagyvezért és a szultánt, kerestek orvoslást őseink. Barta Boldisárnak négy ilyen portai utjáról tartalmaznak tudósítást tanácsai jegyzőkönyveink. Az első követésre 1668. tavaszán kapott megbízatást. Erről csak ennyi maradt emlékezetben: „Pataki Albert és Barta Boldisár uraimék az portára indulnak.”³⁷⁾ Mit végeztek, mikor érkeztek haza, erre feleletet nem találunk. Többet tudunk a második és harmadik ut előzményeiről és eredményeiről. A néhány évvel azelőtt (1660) elfoglalt Arad várának parancsoló basái és egyéb környékbeli mozlim-urak, kincstartók, názirok, cseribásik, kadiák minden kieszelhető módon sajtolták, a szultáni kincstartó illető adón felül költséges ajándékozásra kényszerítették Debrecen seriat és kanun ellenére. Az emiatt éjjel-nappal búsuló tanács tehát panaszát a fényes portára vitte, megint Pataki Albert és Barta Boldisár által. Hozzáértartozók érthető sírása-írvasa között 1669. szept. 23-án indultak el. A portáról visszaküldték őket Váradra egy kapucsi basával együtt, hogy ez az ügyet ott megvizsgálja. Pataki és Barta 1670. január havában újra utban valának Drinápoly felé. Visszament a kapucsi basa is, vivén magával Balik András főbírónk és vagy ötven debreceni öreg szenátorunk a váradi diván előtt tett és írásba foglalt vallomását. (Csupán ez a vizsgálat ajándékokon kívül 1160 tallérba került.) Követeinket a nagyvezér helyettese a kajmekám fogadta kihallgatáson. A kétszeri utnak és sok költségnek most jó foganatja lett. A fényes portán visszaparancsolták a Juszuf váradi basa által erőszakosan kiharcolt harmadfélezer tallért, két lovat, négy ruhára való posztólt.

tetőpontján. A szultán „Magyarország fejedelme, címét adta neki. Feleségét vette I. Rákóczi Ferenc özvegyét, a hősielkü és szépséges Zrínyi Ilonát.

35) Szűcs id. m. II. 498 l.

36) Diárium. 1680: aug 21.

37) Városi Ltr. Tan. lkv. 1668: ápril. 19. 286 l.

Juszufot méltóságától is megfosztották. „Isten sok fáradtságunkat megtekintette és az eb szájából a ragadt prédát ily formán rész szerint kivonta.” Követeink 1670. május 6-án értek haza szerencsésen.³⁸⁾

Atyáink az így visszanyert pénzt teljes egészében ^{Barta Boldisár közreműködése a kollégiumi építkezések körül} épen akkor a fejlődése új korszakába lépett *kollégium* építésére használták fel. Szép elhatározásukat már azért is, mert Barta Boldisár neve is előfordul benne, noha kissé zavaros a megfogalmazása, szövszerint idézem:

„Anno 1671 die 5 may. in senatu minori (a kistanács ülésében.) Mely summa pénzt Tiszteletes Barta Boldisár, ki az fényes vezérhez kétszer volt és Juszuf bassát megtartóztatta az város az mit extorquale (kicsikart) azt visszafizetvén, abból az summából deponálta (elhelyezte) és azon házat az debreceni fiak számára *tanuló hajléknak* deputalt (javasolt) és állatott.”³⁹⁾

Ezt az igen nevezetes esetet közvetlenül megelőzte egy másik olyan határozat, amelynek a tanulók háza építésével való kapcsolat könnyű észrevenniük azoknak, akik ősmérésők Debrecen helyrajzi történetével. Ugyanazon napon, május 5-én visszavásárolja Debrecen város tanácsa néhai Poti Benedek, könyvkötő örökösleitől a Darabos utca torkolatában fekvő házat, amelynek nyugat felől való szomszédja, 1641. évi körülírás szerint,⁴⁰⁾ az iskola, kelet felől pedig az utca. Elég okunk és bizonyítékunk is van egy vélekednünk, hogy a kollégium telke Darabos utcájg kiterjedését és négy szárnyú épülete, amilyenek azt Szűcs István sokszor említett könyvének II-ik kötetében lévő képecske mutatja, 1802. év előtti alakját nagyjában az 1660-as és 1680-as esztendőkhöz vette föl. Arra is emlékeztetnek az egykorú feljegyzések, hogy a váradi főiskola idemenekülésével felesen megszorodott diákság számára 1662. év őszén, „a scholabeli kamarákat a keleti soron építeni kezdtek” és 1668-ban „az auditorium építése is elhatározottat.”⁴¹⁾ A hűséges Diárium Pataki Pátról, halála napján így emlékezik meg kegyeletesen: „főbírói tisztségét az Isten háza elkészítésével (bizonyosan a mostani kis templomunkra kell gondolnunk) és *kollégiumunk hasznos építésével fejezte be.*”⁴²⁾ Pataki Pál 1681-ben ült a főbírói székben. Az akkori városi számadások is a munkabé-

38) U. o. Tan. lkv. 1670: 669 és 755 l.

39) Városi Ltr. Tan. lkv. 1661: 109 l.

40) U. o. Tan. lkv. 1641: 815 l. Bornemisza János és az egész tanács ezt a házat, keletről Darabos utca nyugatról az schola szomszédságában amelyben azelőtt az iskola rectorai laktak (lkv. 1636, 1029 és 1637: 127 l.) száz tallérért vagyis 186 frt-ért örökösen eladta Poti Benedeknek.

rekhez és anyagárokhoz képest aránylag nagy középítkezésekről tanuskodnak, csak éppen nem részletezik és közelebről meg sem nevezik azokat. Ugyanis 1680-ban: 1065-, 1681-ben: 4114-, 1682-ben 3950 forintot költött a város anyagvásárlására, főként építkezésre. Így van ez említve a bolt-, bor- és serbirák számadásaiban is, mint akiknek bevételeire voltak utalványozva ezek a kiadások. Az idézett följegyzések egybevetéséből következtethetjük, hogy e közel tízezer forintnyi tekintélyes összegben az iskola épületének költségei is bennefoglaltatnak.

Barta Boldisár törökországi negyedik utját 1672. Utolsó utja Konstantinápolyba telén és tavaszán járta meg. A tanács 1671. dec. 12-én határozta el, hogy a szőlők dézsmája ügyében Konstantinápolyba küldi Bartát és Jóna Istvánt. Barta el is ment, Jóna azonban valami közbefutott akadály miatt itthon rekedt. Helyette Komáromi István lett az utitárs. Január 23-án indultak el. Három hónap mulva itthon voltak. Április 20-án Fényes István notárius ezt így írta be a jegyzőkönyvbe: „A portálur követeink Isten segédelmével megérkeztek. Privilegiumunkat a fővezér konfirmálta. Az szőlő dézsmáját, mit az föld terem, abba adgyuk. Ha valaki deficiál (meghal), vérre szálljon az jószága. Boldogfalvátul nem tartozunk semmivel.“⁴³⁾

Ne felejtjük el megmondani, hogy Barta Boldisár A szultán előtt Nándorfehérvárról. A császár és király előtt Bécsben részt vett abban a küldöttségben is, amely Komáromi István főbíró vezetésével 1683. tavaszán IV. Mohamed szultán és Kara Musztafa nagyvezér köszöntésére Nándorfehérvár alá utazott. A roppant török hadsereg innen vonult fel Bécs ostromára. Bőven olvashatunk erről a kelletlen, de köteles tisztelgésről Szücs István könyve 457-458. lapjain. A szultán és a nagyvezér miképen fogadta követeinket, kicsoda ajándékokkal udvaroltak ezek mindkét hatalmas urnak, a hódolat bemutatása előtt miképen kellett szép császári kaftányba öltöznie a főbírónak? Szücs Istvántól tudjuk azt is, hogy Barta Boldisár második főbírósgájában, 1689-ben Bécsset is megjárta Pósalaki János, Vecsei Péter és Sárándi Dániel tanácsnokokkal együtt. A jószemű debreceni tanács már a Bécs sikeres ostromát követő sorozatos török vereségekből észrevette, hogy a félhold magyarországi uralma vége felé közeledik. Hogy Váradon sem igen sokáig tarthatja magát. Eszrevette, hogy Erdélyország önállósága is inog; ez a nagy darab szép magyar föld is rövid idő mulva egyesül a királyi anyaország területével. Akkor pedig Debrecen is velemegy.

Ezt az utat akár életbenmaradásukért engedelmesen megalkuvó, főhajtó, hagyományos politikájukból, akár a faji együttartozás ösztönös érzéséből a debreceniek maguk is egyengették, a körülményekhez képest, hol titkon, hol nyíltan, valahányszor egyik-

másik erdélyi fejedelem is kérte a Habsburgokkal való megegyezést és szövetséget. Így került Rudolf és Leopold királyok aláírásával anyni privilegialis levél Báthori Zsigmond és Kemény János fejedelemek idejében a debreceni céhek ládáiba és a város titkos levéltárába. Így keletkezett 1689. okt. 14-én Bécsben az a királyi kegylevél is, amellyel Leopold Barta Boldisár és az imént megnevezett szenátorok esedezésére Debrecen város minden régi kiváltságait megerősítette és a Rudolf királytól 1600-ban kapott címerbővítést megújította.⁴⁴⁾

V. Befejezés.

Barta Boldisár nem sokkal azután, hogy e hosszú Bartha Boldisár halála, Örököségi bécsi útról haza érkezett, meghalt. Öregember is volt talán több is. Elmúlása idejét pontosan nem tudjuk. 1689. október közepén még Bécsben tartózkodott, az 1690-ik év elején pedig már nem élt. Csakis azért hiányozhatik a neve az 1690-ik évi tanácsi jegyzőkönyv elején, mind az esküdtek, mind a szenátorok névsorából. Helytelenül a szenátorok 1688-ik évi névsorában van bejegyezve a neve után eme szó: „obit“ (meghalt).

Felésege Szent Tamási Anna volt, Szent Tamási István debreceni szücsmester leánya.⁴⁵⁾ Halála után házánál már az 1690. évi adókönyvben is az özvegye, majd Barta István meg Barta Ferenc együtt adóznak darab ideig. Mindkét férfiuban a fiát sejttem. Ferenc 1700 körül innen eltűnik. Csak István marad meg a Piac-utcái ősi Bartha-háznál, mindhaláláig.⁴⁶⁾ Boldisár ur kései szenatorsága ideiben jegyzőkönyveink polgári és bűnügyi perek tárgyalásainál sűrűn emlegetik Barta Imre procurátor (városunk prókátora) nevét. Egyike volt ama szerencsétlen debrecenieknek, akiket Caraffa generális zsoldosai kegyetlenül megkínzottak az 1685/86 évi sarcoláskor. E kínzatosok következtében vesztette életét Barta Imre is, a kilencedik torturázás után. Rajta kívül még tízenegy

44) Szücs id. m. II. 495 l.

45) Városi Ltr. Tan. lkv. 1680.: C351. febr. 9. Szent Tamási Szücs Mihály és Szent Tamási Anna tiszteletes Bartha Boldisárné Csupó utcában a keleti soron lévő atyai házukat örökösen eladják 250 f. rintért Jeney Mihály és Jeney István deákoknak. A Szent Tamásiak is szücsmesterséget folytattak Mindkettőjük neve előfordul a szücsch j. gyűjtk. yvében. Szent Tamási Istváné mint inasszegődtető és mint hites céhmesteré 1616-tól 1666-ig. Barta B. is Szent Tamási céhmester előtt szegődött be.

46) Barta Istvánt a 20. sz. jegyzetben már bemutatam. E helyen arról szólok, hogy a XVII. század legvégén, még inkább a XVIII. században egyszerre főben jelennek meg a polgárosítottak anyakönyvében Bartha és Barta nevű emberek. Majd mindnyájan kézművesek. De a Boldisár ural

asszony és férfi. ⁴⁷⁾Nem tudjuk volt-e rokonság eközött a két Barta között és milyen volt?

Barta Boldisár életrajzi adatainak gyűjtésénél el- ^{Nemes volt-é?} bűnk szökken ez a kérdés is: volt-e neki címeres nemes levele? Hiszen főbíróink, notáriusaink, papjaink, professzoraink, szenátoraink és más polgárok közül nem egy dicsekedett nemességgel. Ha eleikről nem örökölték, akkor magok szerezték meg, vagy az erdélyi fejedelemtől, vagy a magyar királytól. Ugytetszik örömes-tebb István király koronája viselőjétől.⁴⁸⁾ Barta Boldisár is megfelelt volna ezt, kivált főbíró esztendeiben. Azt sejttem róla, hogy családja nem volt nemes. Se a szűcsé, se a tanácsjegyzőkönyvében, házvásárláskor, céhmesterré, szenátorrá, eskütt- és borbíróvá választásakor nem tündöklök a neve előtt a „nemes” vagy a „nobilis” szó. Csak az ő két főbírótsága idejéből való az 1686. és 1689. évi tanácsi jegyzőkönyv címlapján olvashatók a neve mellett „nobilis ac consultiusimus dominus”, meg az ugyanazon évi tisztújítások leírásában a rokonjelentésű „generosus et consultiusimus”, meg a „generosus et circumspetus dominus” címzések.⁴⁹⁾ Am azért mégsem merném állítani, hogy Barta Boldisár csakugyan nemesi rangot kapott élete végefelé. Az idézett jegyzőkönyvi címzések a város iró-dekrétumainak kedveskedő udvariaskodásából vagy épen tájékoztatlanúságából is eredhetnek. Barta Boldisár és ivadéka nemesi rangjának ellene bizonyítanak a Debrecenről készült 1715. és 1720-ik évi országos összeírások. Egyik sem mondja ur-nemesnek se eskütt Barta Istvánt, se Barta Ferencet, a Boldisár ur fiait. Nehéz elhinni rótuk, hogy ha már megvolt, szándékosan titkolták volna el a nemességüket az összeírók előtt.⁵⁰⁾

Egykorú ábrázolás, arckép Barta Boldisárról nem maradt reánk. Különös, halálakor bírósága és negyven évet meghaladó hűségkoszolgálatát a néhány-sornyi jegyzőkönyvi elismerést sem kapta meg, amelyben tizenhe-

való atyafiságuk, 2–3 személy kivételével, valószínűtlen. Polgárosítottak: Bartha Péter korcsolyás, (a város borfúvarosa), 1700 körül Újhatvanban. Bartha András m. e. (mesterember) ugyanakkor, Csapóban. Bartha Ferenc szűcs m. 1718. Ceglédben, alighanem unokája B. Boldisárnak. Bartha Sámuel szűrszabó 1724. Ceglédben; valószínűleg Bartha István eskütt fia, mert az 1719 évi telek- és házfelosztásánál Sámuel nevű fiát is említi. Barta Szabó Ferenc is szűrszabó, 1728. Ceglédben. Barta János szappanos, 1748. Piac utcában. Alkalmasint egy személy a B. Boldisár István fiától származott B. Jánossal, aki még 1760. körül is él. Barta István varga m., hencidai születésű, 1759. Bartha István könyvkötő, a Kálvin-téri emeletes Telegdi-ház építtetője Makón született, 1797-ben nyert polgárjogot.

⁴⁷⁾ Zoltai: Debrecen a török uralom végén. 78. l.

⁴⁸⁾ Néhány példa erre is: Csorba László deb. főbíró és fia István, János (notárius), Péter nemeslevelet Rudolf királytól kaptak 1583. Tiszavarsányi Dániel (Debrecen) notárius és fia István, Dániel, Sámuel III. Fer-

tedik századbéli néhány bíró és szenátortársát buzgó és hálás notáriusi toll részesítette.⁵¹⁾ Barta Boldisár egyéni kiválósága ezért még nem zsugorodott össze, nem homályosult el. Harmadfél századig még nem távolodott buzdító példaként ragyog felénk. Az a színes kép, amelyet lelkiségéről könyvének, a Rövid Krónikának művelődéstörténeti szempontból boncolgatója, a debreceni származású Örvényi Béla vetített ki, nekem egészen hűnek látszik. Valóban ilyenek lehettek hajdan a város kormányzására elhívott civisek, akik temérdek megpróbáltatás és szenvedés kohójában acélosodtak meg annyira, hogy az egymással ellenséges három imperium közé szorult, mindháromtól engedelmességre kényszerített Debrecen, ezt az annyi sorcsapástól súlyított, annyi romboló vihártól tépett keresztényen respublikát a benne élő, világitó és termékenyítő szellemi kincsekkel együtt meg tudták menteni a végpusztulástól az akkori és a jövőendő magyarság számára.

Röviden összefoglalva: városát, hazáját, fajtáját aggodalmasan féltő, áldozatkészen szerető, iskolázott ember Barta Boldisár. Az eseményeket okosan, helyesen mérlegeli; városa történetében látott példákon buzdul hasonló tettekre. Betele komoly és igazságos. Arra törekszik, hogy az utókor is ítéljen róla, de különösen kortársairól. Jól mondja Örvényi Béla azt is: „államférfiúi bölcseséget nem kell nála keresnünk, hiszen nem is intézett ő országos ügyeket.” Csak egy magára hagyatott, csak önmagában

dinándtól 1756. Köleséri Sámuel prédikátor neje Domján Anna és fia Sámuel I. Leopoldtól, 1665. Martonfalvi Tóth György professzor és fia Zsigmond Apafyóttól, 1666. Váradí és Szőlősi Szabó Mihály kalmár és fia, Mihály 1687. Bonyhádi János szenátor 1689. Pósalaki István szenátor és Pósalaki János jegyző 1689. Mind I. Leopoldtól. (Királyi könyvek és Herpay G. Debrecenese családai.) Szikszai Kiss Péter tőzsér és neje, Paksi Judit pedig már földbirtokokat kért és kapott a királynak és az országnak tett hasznos szolgálataier. Leopold 1690-ben nekik adományozta a biharmegyei elpusztult egész Jankafalvát, Jákos Hodos-felét a kovácsi promontóriummal együtt. 1693-ban megvették a fiskustól Hegyközpályit, mely szintén pusztá volt, 1695-ben pedig a Jákos-Hodosban és Kovácsiban lévő Zólyomi-íle parciót, amelyet addig Ungvári Sámuel debreceni másék tőzsér és neje, sz. Fekete Krisztina zálogjogon bírtak. Ebbe is királyi engedelmessel ígatták be őket a lelezi konvent, 1697. (Déri Múzeum oklevéltára. Sz. 1908: 505., 518a., 518b.)

⁴⁹⁾ Az idézett címzések teljes szövege így van: „Protocolum anniversarium in usum civitatis Debrecen pro Anno 1686. in iudicatu nobilis ac consultiusimi Dni Baltasaris Bartha factum et continuatum” (Jkv. 1686. 173 l.) Ugyanígy az 1689. évi Jkv. címlapján 455. l. Az 1686. évi főbíró választásáig pedig eképen írták be: „Ad majorem Dei gloriam et foeliciorum suffragiorum Reipublicae Debrecen gubernationem per communes senatus suffragiones generosus et consultiusimus Dominus Baltasar Bartha ex senatorum numero 80 electus est etc. Jkv. 177. l. Csaknem ezzelk a szavakkal jegyeztetett fel az 1689. évi főbíró-választás. Csakhogy ez most 90 szenátor egyhangú javaslatával történt. Jkv. 457. l.

és a jó Istenben bízható, mezőben épült, kerítetlen város dolgai voltak reá és tisztársaira bízva. Tollát a Rövid Krónika megírásában sem dicsekedés, sem bosszúvágy nem vezeti, ámbar sok olyat látott, érzett és tapasztalt, ami öt könnyen elkeseredett emberré, világgyűlölvé formálhatta volna. Bölcs férfiú szerelmi fölényével, igaz keresztényen hívő tökéletes nyugalmával szemléli a körülötte forrongó eseményeket és azokon keresztül, azokban is mindig az Isten hatalmát látja megnyilvánulni. Mindezekben felül, erősen és mélyen váltásos lélek. A legválságosabb helyzetben sem csügged. Rendületlenül hisz Isten igazságosságában és kegyelmében.⁵²⁾ „Nem igen bízhatunk mi — halljuk Előljáró beszélgetéséből — a méltóságos főrendekben, mert azoktól prédáltatunk, nem jószágunkban, pénzünkben, mert azoktól megfosztattunk. Hanem az egy Istenben. Mert az Uré a szabadtás.”

A Rövid Krónika értéke csak kisebb súllyal mér-^{Könyvének értéke}hető. Fejlett történetíráshoz szokott olvasónak szigorú bírálatát nem állja ki. Nagyjában mégis megoldotta tulajdonképeni szerény feladatát és elérte a szerző által hét pontba foglalt céljait.⁵³⁾ A felőle eltelt száz esztendőből, ahogy könyve címében maga is jelzi, csak az emlékezetesebb eseményeket, mindössze tizenkilencet, inkább „a romlásokról, károkról valókat” beszél el igazán röviden. De a II. Rákóczi György lengyelországi szerencsétlen vállalkozása következtében Debrecenre szakadt gyászos időszaknak bőbeszédű, hiteles tanúja. Nyolc nehéz esztendő—1657-től 1664-ig — szörnyű képe bontakozik ki az események árján úszó, azokat éberén figyelő, személyesen is átélő kortárs „nyílt, őszinte, egyszerű mesterkéletlen magyarnyelvű” előadásából. Szi-

50) Az 1715. évi összeírás szerint 76, az 1720. évi szerint csak 42 nemesi joggal is bíró civis élt Debrecenben. Előbbi Conscriptio a városi levéltárban is megvan. Az 1720. évit Boldisár Kálmán az Országos Levéltárból közzétette le a Debr. Képes Kalend. 1910 évi kötetében, 112—115 l.

51) Kegyeletes megemlékezéssel, érdemeik kiemelésével jegyeztettek be a következők haláleseti: Szűcs György volt főbíró († 1627. Jkv. 10. l.) Bacsó János († 1631. Jkv. 447. l.) Gáspár György főbíró († 1656. Jkv. 123. l.) Biczó István főbíró († 1663. Jkv. 173. l.) I. Dobozy István főbíró († 1679. Jkv. 503. l.) Fényes István főnotárius, másodbíró († 1690. Jkv. 645. l.) I. Barany Mihály főbíró († 1692. Jkv. 823.) Nyékei István eskütt, többszörös portai követ († 1697. Jkv. 133. l.)

52) Örvényi Béla könyvéből nem egészen szóról-szóra átvett jellemzés. Id. m. 18—20. l.

53) A Rövid Krónika „Előljáró beszélgetése” így adja elő a könyv megírásának belsőbb és főbb okait: „I. Hogy a megmondott módok szerint a csudálatos szabadtásban legyen Istené a dicsőség, ki azt senkinek is nem engedi. Ésa. 42. 8. II. Hogy láthassuk, mint vitte véghez az Isten felőlünk elrendelt gondviselését a külső eszközökben s azok által. III. Hogy fennmaradgyon emlékeztetre e mi életünkbeli időnek sok gonosszal való cleyes volta, kiblen láthassa a szerencsekereké módgyára forgó s nagyokat

vesen hallgatnánk tőle azokat a dolgokat és eseteket is, amelyek ötavotáságból szándékosan, vagy szándékalanul kihagyott. Különösen Várad elestéről mondhatott volna többet is. Nagyon sajnáljuk, hogy az ottani főiskola diákságának meletülését, debreceni fogadtatását egészen figyelmen kívül hagyta. E nevezetes eseménynek iskolánk továbbfejlődésére, Debrecen kulturális jelentősége jövődő gyarapítására gyakorolt hatásait épen Barta Boldisár nem vette volna észre mindjárt akkor? Alig érhető!

Könyve még így is, több fogatkozása ellenére is igen becses, nagy hézagot kitöltő, nélkülözhetetlen forrás a XVII. századbeli Debrecen története megírásához. A tanácsi jegyzőkönyvek, oklevél-gyűjtemények mellett a legrendszerezőbb szerkesztésű kútfő azon században élt helybeli krónikásaink írásai között.⁵⁴⁾

Ezeknek a Krónikásoknak adósai vagyunk. Adóssai vagyunk saí Barta Boldisárnak,⁵⁵⁾ a város történetét tettel-tollal író főbíróknak. Megérdemelné, hogy Debrecen valamelyik utcája róla neveztessek el. Legyen büszke rá városunk, hogy ez a tollforgató főbírója is kézművességgel, szücsműhelyben kezdte pályafutását.

Boldog meglepedéssel fejezem be róla szóló íráomat. Tar-

változó, alsóságot felsőséggel, felsőséget alsósággal hamar cserélő, egy helyben kevés ideig nyugható világ állhatatlanságát. IV. Hogy mostani s követekeződő népek is ez magánál nagyobb hírű, keresztényen Debrecen városának sokszori kára s nagy romlása, szegényülése, sőt még pusztulása is (ha Istennek úgy tetszik), mi okon, kitől, mikor és mímódon lett — tudhassák. V. Hogy a jövődöbeli successorok hasonló így (= ügyben kitől Isten oltalmazza) ne mennyenek messze jó példájért, hanem jót ebben az akkori alkalmatosságra szabván, találhassanak. VI. Hogy elejek példájával felvidtíttassanak akárkik, hazájok s városok buzgó szeretetire és serény oltalmára. VII. Hogy időmulással, írás nem lévén róla, a dolgoknál világos válsága meg ne változzék, vagy teljességgel el ne felejtődjék.”

54—55) Barta Boldisáron kívül krónikaszerű írásokat hagytak hátra a XVII. század egy-egy kisebb időszakának eseményeiről: Csorba János, Fényes István, Takáts István és Pósalaky János és egy névtelen. Ns Csorba János notárius az 1611., 1612., 1613. és 1614. évekről naplószerűen szerkesztette meg a főbírói számadásokat. Nagy hézagot töltenek ki, épen azokra az évekre vonatkozólag, amelyekről a tanácsi jegyzőkönyvek elszeltek. E számadásokat feldolgoztam „Ismeretlen részletek Debrecen múltjából” című könyvem I. részében, „Debrecen élete a XVII. század eleji főbírói számadások tükrében” címmel, 3—87. l. Fényes István külön-külön híatóriás versekben énekelte meg az 1664. és 1675. évi debreceni eseményeket. Amazt kiadta Széll Farkas Bpest, 1894. 1—12 l. Emezt Révész Imre az 1887. évi Figyelmező 575—584. lapjain. Utóbbit én is felhasználtam, „Debrecen a török uralom alatt” című könyvemben. A Takáts István szerzőségének tulajdonított Diáriumról már a 16. számú jegyzetben szóoltam. Pósalaky János történelmi tárgyú dolgozatának címe: „Declaratio. Afflicti Status Lib. Regiae. quae Civitatis Debrecen occasione Congregationis Posoniensis 16a Octobris aliisque subsequentibus diebus Aº Dni 1696. celebrata Celissimo Principi Inlyti Regni Hungariae Platino Paulo Esterházi... Caeterisque Statibus praesentata et prius concinata etc.” Vagyis a pozsonyi országos

tozunk így is megünnözni Barta Boldisár emlékét. Kiváltképen tartoztam én, aki az ő szellemi successorának és rokonának érzem magamat, mert az ő példáján buzdulva szerény olajmécsek lángját gyújtogatom, ápolgatom Debrecen tanulságos múltjának elhomályosult eseményei, elfelejtett, érdemes szereplő alakjai felett.

Irtam 1937. november hava első napjaiban, Bundi utcai lakásomban.

ZOLTAI LAJOS.

tanácskozássra készült hivatalos emlékirat ez, az utóbbi évtizedekben Debrecenre zúdult sérelmekről és szenvedésekről. A város nyomdájában nyomtatott ki impressum nélkül. Szűcs István idézett m. III. 670—671. I. hivatkozik rá. A múlt század elején hely- és nyomda jelzése nélkül új kiadást ért a Barta Rövid Krónikájával együtt. (L. a 4. sz. jegyzet.) Történeti le-váltárunkban még van egy napló, afféle Historia domestica, a XVII. század legvégéről származó. Szűcs István nem ösmerhette, mert egyszer sem idéz belőle. Folio nagyságú, 130 lap terjedelmű, fűzött könyv ez. Mindenféle fontosabb helyi események gyűjteménye. 1696. jan. 1-től aug. 15-ig és 1699. jan. 1-től 1700. aug. 4-ig vezette magát el nem áruól kéz. Magyarázó jegyzetekkel kísérve, közrebocsátottam a dr. Kardos Samu által kiadott és szerkesztett „Régi Okiratok és Levelek Tára” című rövid életű folyóirat 1905. évi 1., 2., 3. és 1906. évi 1., 2., 3. füzeteiben.

ZOLTAI LAJOS

debreceni tárgyú archaeologiai, ethnographiai, család-, gazdaság-, irodalom- és művelődéstörténeti dolgozatai közül néhányának a címe :

Birtokmegosztás Debrecenben. Különlenyomat a Magyar Gazdák Szemléje 1900. évfolyamából. Terjedelme 32 lap.

Vidékiek beköltzése Debrecenbe 1564—1640. Megjelent a város költségén 1902. Terjedelme 48 lap.

Debrecen a török uralom végén. A város háztartása 1662—1692. Külön lenyomat a Magyar Gazdaságtörténeti Szemléből 1905. Terjedelme 212 lap. Megjelent a város költségén.

Debrecen lakossága, foglalkozás szerint a XVIII. század végéig. Régi iratok és Levelek Tára Debrecen 1906. évfolyam. Terjedelme 16 lap.

A Hortobágy-puszta leírása. A Csokonai Kör kiadása 1911. Terjedelme 64 lap.

Domokos Márton főbíró és kora. Megjelent a Debreceni Képes Kalendárium 1909. évfolyam. Terjedelme 16 lap.

Debrecen ipara és kereskedelme a XVII. század elejéig. Megjelent a Debreceni Képes Kalendárium 1912. évfolyam. Terjedelme 15 lap.

A Hortobágyi római kori halmos temetők feltárása. Kéziratban 1914. **Östelepek Debrecen környékén.** Herpály és Kórógy. Megjelent a Debreceni Képes Kalendárium 1922. évfolyam. Terjedelme 6 lap.

Települések. Egyházas és egyháztalan falvak Debrecen mai határa és birtokai területén a XI—XV. században. A Tisza István Tudományos Társaság kiadványa 1926. Terjedelme 80 lap.

Two Bronze Hoards from Hajdusámson near Debrecen With note by V. Gordon Childe. Reprinted from Man London 1926. (A hajdusámsoni két bronzkincs ismertetése.)

A kálvinizmus és a művészet Debrecenben. A debreceni temetők művészete 1928. Terjedelme 24 lap.

A régi Debrecen vallásos buzgósága és áldozatkészsége. Debreceni Képes Kalendárium 1930 évfolyam. Terjedelme 15 lap. Különlenyomatban is.

Debrecen története a legrégebb időktől 1693-ig. Magyar városok fejlődése c. vállalat. Debrecen sz. kir. város. Budapest 1931. Terjedelme 65 lap. **A depr. városháza 400 éves története** Debreceni Képes Kalendárium 1932. évfolyam. Külön lenyomatban is.

Debrecen város könyvnyomdájának XVIII. századbeli működése és termékei. A nyomda kiadása 1935. Terjedelme 36 lap.

Debrecen vizei. A debreceni műembaratók kiadása 1935. Terjedelme 40 lap.

Debrecen város százados küzdélmé a görög kereskedőkkel. A Tisza István Tudományos társaság kiadása. 1935. Terjedelme 59 lap.

Fáy János a könyv- és műgyűjtő debr. polgármester. Különlenyomat a Déri Múzeum 1935. Évkönyvéből. Terjedelme 15 lap.

Ismeretlen részletek Debrecen múltjából. I. Debrecen élete a XVII-ik század eleji főhirói számadások tükrében. II. Debrecen határának kialakulása és birtokainak megszerzése. III. Debrecen határ perei a hortobágyi puszták történetével kapcsolatban. Szerző kiadása a város támogatásával 1936. Terjedelme 232 lap.

Adalékok a debreceni ötvösség történetéhez. A Tisza István Tudományos Társaság kiadása a város és a ref. egyház támogatásával 1937. Terjedelme 84 lap.

Vázlatok a debr. régi polgár házatájáról. I. A lakóház külseje, részei. II. A lakóház belseje. Külön lenyomat a Déri Múzeum 1937. és 1938. Évkönyvéből. Terjedelme 39+38 lap.

Br. Eötvös József családjának debr. származása. Debreceni Képes Kalendarium 1938 évfolyam. Terjedelme 6 lap.

A debr. viselet a XVI.—XVIII. században. Az Ethnographia 1938. évfolyam. Külön lenyomatban is. Terjedelme 64 lap.